

írói attitűdöt képviselnek; mint ahogy a magyar könyvek, amelyek a II. világháborút választották témául (Cseres: Hideg napokjára emlékeztetünk), szintén más regénymodell szerint épültek.

Kronologikus és tematikai egybevetésen kívül nyilván ki kellene térnünk az irodalmi irányokban (de nem az oktrojált írói módszerekben) mutatkozó hasonló vonásokra.

Tisztában vagyunk azzal, hogy áttekintésünk korántsem merítette ki az egybevetésnek még kézenfekvő lehetőségeit sem. Fölös bőséggel le lehetnének nyilvánvaló párhuzamokat, leginkább a líra területén. Ilyen a hosszú vers előtérbe kerülése (névvel szolgálva: L. Novomeský, Matej Bor, Juhász Ferenc), ilyen a neoavantgarde térhódítása, illetve a dalszerűség átalakulása, és ezzel kapcsolatban a tömörebb, a jelzésekre szorítókozó, szemérmes, visszafogott, csupán utalásokkal élő rövid vers hangsúlyos jelenléte. De szólhatnánk az ifjúsági irodalom fellendüléséről, s ezzel kapcsolatban a romantikus történelemfelfogás maradéktalan érvényesüléséről egyes nemzeti irodalmakban, és így tovább.

Célunk azonban inkább a *lehetőségek* körvonalazása volt, figyelemfelhívás és ösztönzés, példákkal, magunk tudjuk a legjobban, mennyire az olvasmányélményből fakadó példákkal történő illusztrálása.

Van Andrićnak egy elbeszélése, amely Szarajevo éjszakai hangjait is megszólaltatja. Máskor csendül föl a katolikus templom harangja, egy perc múlva a pravoszláv templomé, kisvártatva a bégdzsámi órája üt, s a városban lakó zsidó felekezetek is másképp számlálják az időt. Még az éjszaka hangjai is megosztják az egy városban élő, küszködő, dolgozó embereket. Andrić életét (diplomata volt) és művészetét tette rá, hogy ez általa különlegesnek nevezett gyűlölet ellen harcoljon. Szomszédaink irodalmának megismerésével, alkotóik szándékainak megértésével és önismerettel adjuk le mi is szavazatunkat az andrići eszmék mellett.

BORSI-KÁLMÁN BÉLA

A regény megújításának kísérlete a mai román irodalomban

A regény, mint műfaj — legalábbis nagykorúsítása óta — sajátos esztétikai kategóriáin túlmenően „esztétikán kívüli” feladatokat is mindenkor betöltött: így a társadalmi folyamatok többé-kevésbé hű képe is volt, legalábbis az kívánt lenni, illetve — miként ez a román regényre nagy általánosságban igaz — nem is igen volt más választása. Emiatt a román regényfejlődés e nagyon rövid vázlatában — a lehetséges megközelítések közül — főként e folyamat társadalomtörténeti aspektusait kívánjuk kidomborítani, s természetesen csupán legfontosabb vonulataira és legjelentősebb alkotóira figyelünk, sokszor azt is pusztán jelzésszerűen.

Bár az első „regénynek” minősíthető, román nyelvű epikai mű *Dimitrie Cantemir* moldvai fejedelem (és nemzetközi híró történész, etnográfus, zenetudós stb., uralkodott: 1693. márc. 29—1693. ápr. 18., illetve 1710—1711) *Istoria ieroglifică* (Titkos történet) című allegorikus politikai kulcsregénye meglehetősen régen, még 1705-ben íródott, a modern értelemben vett román regény alig 120 esztendő.

Késése, a születését megelőző hosszas vajúdas, minden bizonnyal összefügg a román polgárosodás megkésetttségével, pontosabban a román fejedelemségekbeli polgári érdekű rétegek összerázódásának-összeolvadásának nehézségeivel. Nem arról van azonban szó, mintha Havasalföld és Moldva liberális közép- és kisbójárjai, Bukarest és Iași (Jászvásár), a dunai kikötők (Galac, Brăila) és a vidéki városok írástudó kereskedői, módosabb vállalkozói és hivatalnokai nem kedvelték

volna a regényt, ellenkezőleg, adatok sokasága tanúsítja a korabeli francia regény nagy népszerűségét. A jelek inkább arra vallanak, hogy a válogatás, a szelektív olvasás volt csupán kevesek kiváltsága, sokáig nem alakulhatott ki „fogyasztóképes” olvasóközönség — idő kellett a társadalmi folyamatok megértéséhez, következményeinek fölméréséhez: azaz, a „szöveg” létrejötté, megérése váratott magára. E vonatkozásban igen sokatmondó lehet az, hogy a román reformnemzedék legnagyobb alakjai közül többen már az 1840-es, 50-es években megpróbálkoztak regényírással, de I. Ghica (*Istoria lui Alecu*, illetve *Istoria lui Alecu Șoricescu*, mindkettő 1848 előtt) és M. Kogălniceanu (*Tainele inimei*, 1850) kísérletei torzók maradtak, D. Bolintineanu regényei (*Manoil*, 1855, *Elena*, 1862) pedig — jó néhány más hasonló művel együtt — csupán irodalomtörténeti dokumentumoknak tekinthetők.

Így az első „igazi” román regény N. Filimon Ciocoi *vechi și noi, sau ce naște din piscă șoareci mănincă* című, 1862-ben közölt (és 1863-ban könyv alakban is megjelent) alkotása maradt.

Ez a magyarul Balla Ernő fordításában Régi és új Urak (1954) címmel olvasható mű a román regényirodalom első „klasszikus” terméke is egyben, abban az értelemben legalább, hogy — ha szerkezetével, esztétikai értékeivel, mondanivalójával nem is emelkedik ki, sőt, e téren eléggé kezdetleges — a havasalföldi polgárosodás máig kitapintható sajátosságait (a tőkefelhalmozás lehetséges forrásait, magatartásformákat, a gondolkodás bizonyos sajátosságait stb.) s mindennek jellegzetes (olykor torz) típusait olyan pontosan ragadja meg, hogy azok (kivált az akarnok, törtető, mindenáron érvényesülni kívánó főhős: *Dinu Păturică*) nemcsak D. Zamfirescunak a századforduló táján megjelent regényciklusában (főként a *Viața la țară*, 1898 és a *Tănase Scatiu*, 1907, című műveiben; Jánky Béla: *Falusi életképek és Tănase Scatiu*, 1965) követhetők nyomon, hanem még a harmincas-negyvenes években is fölbukkannak (például N. D. Cocea: *Fecior de slugă*, 1933; Sós Nándor: *Szolgafi [Népújtság, 1933. jún. — 1933. okt.]*, igaz, már nemegyszer „cizellált”, elegánsan kimunkált formában. (Például G. Călinescu: *Enigma Otiliei*, 1938; Lőrinczi László: *Otilia titka*, 1964 és uő.: *A titokzatos lány*, 1965, és *Ion Marin Sadoveanu: Sfirșit de veac în București*, 1944; Fáskerthy György: *Századvég Bukarestben*, 1976, c. műveiben.) Ez lenne tehát nagy vonalakban — s csupán tipológiailag, és így erősen leegyszerűsítve — a havasalföldi román regény, azaz a román polgárosodás legspecifikusabb változatának irodalmi visszatükröződése...

Új hangot, más témaválasztást és szemléletet hozott az Erdélyből a fejedelemségekbe, kivált Havasalföldre és Bukarestbe áttelepült román írók jelentkezése. I. Slavici novellái (*Popa Tanda*, 1875; Lőrinczi L.: *A szegényfalvi pap*, 1954; *Budulea Taichii*, 1880; uő.: *Apó öröme*, 1954; *Moara cu noroc*, 1881; uő.: *Jószerencse malma*, 1954) és *Mara* c. regénye (1894, 1906; Kacsó Sándor: *Anyja lánya*, 1956) az Osztrák—Magyar Monarchia ellentmondásos viszonyai között élő, annak polgáriasultabb, „civilizáltabb” életéhez alkalmazkodni igyekvő vagy kényszerülő vagyonosodó román parasztpolgárát és öntudatosodó értelmiségijét „hozzák be” a román irodalomba, s helyenként fölvillan már a nemzetiségi együttélés kérdésköre is. *Slavici* hőseinek azonban még nem kell választaniuk a viszonylag haladottabb monarchiabeli állapotok és a nemzeti hovatartozás vállalásának konfliktusában, (mint később *Rebreanu* A. *Bologájának* az Akasztottak erdejében), ha maga meg is járja — sajátos „kétlelkűsége”, erkölcsi tisztasága, elvhűsége, szókimondó bátorsága miatt — mind a monarchia, mind a román királyság, a Regát börtöneit. (Vö.: *Închisorile mele*, 1921; Nagy Géza, ill. Dávid Gyula: *Börtöneim*, 1960, ill. 1980.) Amikor azonban a havasalföldi polgárosodás „urbánus” fejleményeit próbálja regényformába önteni, tüstént kiderül, hogy ingoványos területre tévedt, csupán a „polipkarú” várossal szembeni előítéleteit s a puritánabb erdélyi román értelmiségieknek a havasalföldi (munténiai) fejlődés negatív tendenciáival (korrupció, „bizantinizmus” stb.) kapcsolatos ellenérzéseit képes megfogalmazni (*Cel din urmă armaș*, 1923), s ebben is túlteng a moralizáló didaxis, szerkezeti hiá-

nyosságairól nem is beszélve. Mindenesetre e szikár, szenttelen, elemző próza mássik erdélyi képviselője — sok tekintetben *Slavici* követője —, *L. Rebreanu* könyvelheti el a szintézisre törekvés első sikerét — szerencsésen ötvözve mestere és saját erdélyi tapasztalatait az 1907-es nagy regáti parasztfelkelés tanulságaival —, legalábbis a román parasztság földre, vagyonosodásra, boldogulásra irányuló, elemi erejű vágyának mesteri ábrázolásával (*Ion*, 1920: Oláh Tibor: *Ion*, 1960; *Răscoală*, 1932: Gáldi László: *Lázadás*, 1945.) Ám a harmincas évek román társadalmának elemzésekor a politikai élet bizantinizmusának, „melldöngető nacionalizmusának” és „hamis demokráciájának” — különben igen hatásos — leleplezésénél tovább ő sem igen jut (*Gorila*, 1938). Az átfogó társadalmi freskó megrajzolása így továbbra is megoldandó feladat marad.

S ekkor még nem is említettük a sajátos moldvai hagyományokra, „kritikai szellemre” (vö.: *G. Ibrăileanu: Spiritul critic în cultura românească*, 1909, 1970), végső soron Moldova némiképp szerencsésebb, a közép-európai (lengyel, magyar) modellekhez közelebb álló történelmi fejlődésére apelláló moldvai prózáírók: *I. Creangă*, *C. Hogaș*, *M. Sadoveanu* tevékenységét, mely (főként a *Sadoveanué*) mindvégig több rokonságot mutat a krónikaírókkal, mint a modern román regény nyelv ellenére, hogy *Sadoveanu*nak a moldvai kisvárosok eseménytelen életét bemutató műveiben (*Haia Sanis*, 1908; Csíki László: *Haia Sanis*, 1980; *Venea o moară pe Siret*, 1925; Szabédi László: *Jött egy ember a Szereten*, 1956; *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, 1933; Domokos János: *Kisvárosi csend*, 1962, 1980 stb.) már a szociográfikus látásmód csirái is felfedezhetők.

Regényírók tehát vannak, regények is — köztük jó regények mind gyakrabban születnek, mégsem egészen indokolatlan *M. Ralea* román társadalomtudós 1927-ben föltett költői kérdése: „Miért nincs regényünk?”. Sőt, némely kritikusok (főként *P. Constantinescu*) fanyalgása még az 1930-as évek közepén is szembeötlő, amikor pedig már garmadával jelentek meg a román regények (csupán 1937-ig 360—204 szerzőtől) olyannyira, hogy az elengedhetetlen rostálást végző nagy román ítések (*E. Lovinescu*, *P. Constantinescu*, *Perpessicius*, *Ș. Cioculescu* stb.) „bőség-ről, lavináról, áradatról, süvítésről” beszéltek. Pedig minden valószínűség szerint számukra is nyilvánvaló volt, hogy — legalábbis irodalomszociológiai szempontból — a román irodalom kinötte gyerekcipőit, s nagy erőfeszítéseket tett, hogy elérje az európai és a világirodalom színvonalát, s e törekvés talán legszembeötlőbb megnyilvánulása épp e regénydömping volt.

S itt meg kell állnunk egy pillanatra! Bizonyára sokakban fölmerült nem is egy, hanem két kérdés is: 1. miért kell annyit időzni a harmincas évek román regényénél? 2. miért kellett egyáltalán ezt az előadást a román regény kezdeteinél indítani, amikor a mai román regény megújítása a téma? A két kérdés persze többszörösen is összefügg. Kezdjük talán az elsővel: a) A harmincas évek román irodalma nem csupán „regényáradata” miatt nevezetes, ez az időszak mint a román irodalom „aranykora” maradt meg az utókor emlékezetében, ezen belül pedig mint a román regény addig ismert legnagyobb fölfutásáé. Mert a mintegy ötszázra rúgó „terméshez” nem csupán fércművek, ponyvák, giccsek, olcsó kalandregények, szírupos történetek tartoznak, hanem *L. Rebreanu*, *Camil Petrescu*, *M. Sadoveanu*, *Hortensia Papadat-Bengescu*, *M. Sebastian*, *M. Eliade*, *M. Blecher*, *G. Călinescu*, *A. Holban* és társaik legjobb, máig a román irodalom gyöngyszemei közé tartozó regényei. b) A felsorolt alkotók (kivált *Camil Petrescu*, *M. Eliade*, *M. Sebastian* és részben *G. Călinescu*) nevéhez fűződik a román próza szemléleti kereteinek kiszélesítése — főleg a francia lélektani regény vívmányai és eszköztára nyomán —, a továbblépés lehetőségének megteremtése, mely a mai román írók számára is nélkülözhetetlen alap, mi több: követendő példa. c) az 1965—1980-as időszak román irodalmának pezsgése, átlagszínvonalának emelkedése, kivált az 1968—80-as évek regénybősége, csak és kizárólag az 1930-as évek „boomjával” vethető egybe.

A hasonlóság valóban csábító, igen kényelmes és rendkívül tetszetős párhuzam-

mokra ad alkalmat: eszerint voltak a harmincas évek, az „aranykor”, melyet a háború s a szocialista Románia megteremtése körüli éles hatalmi harc, később az erőltetett iramú gazdaság- és társadalomépítés, valamint az ezek nyomában járó dogmatikus túlzások, további következményként: a merev irodalomszemlélet, megsemmisített, lehetetlenné tett, illetve elfedett sematikus, retorikus, hevenyészve összetákolt „termelési regényeivel” s a kollektivizálást megőrkítő sablonos regényfolyamaival. Majd mintegy varázsütésre az 1960-as évek fordulóján új, fiatal írógeneráció lépett az irodalmi élet porondjára, fegyvertárában immár az utóbbi fél évszázad világirodalmi termésének vívmányaival (francia új regény, Kafka, Joyce, Faulkner, a dél-amerikai regény stb.), és végrehajtotta az „áttörést”.

A három irodalmi korszak között az összefüggés tényleg tagadhatatlan, csak-hogy jóval árnyaltabban, dialektikusabban érvényesül. Igen valószínűnek látszik, hogy *M. Zaciu* román irodalomtörténész felfogása közelíti meg leginkább a valóságot, aki az ötvenes évek irodalmát — ezúttal szigorúan esztétikai kategóriák között maradván — bizonyos fokig a negyedik évtized regénytermésének visszajaként értelmezte. Azaz, ami akkor irodalmi — esztétikai értékét tekintve a közepes alkotások közé, vagy egyenesen a silány *peremhez* tartozott, a jelzett gazdasági-társadalmi folyamatok eredményezte sajátos szemléleti változások — torzulások következtében *centrumként* tételeződött, vagy annak tolta föl magát, s így az autentikus (klasszikus, két világháború közötti, új megoldásokkal kísérletező) értékeket szorította a *peremre*.

Ilyen körülmények között valóban csodaszámba ment volna a főleg *D. R. Popescu*, *Șt. Bănulescu*, *F. Neagu*, *N. Țic*, *V. Rebreanu* nevével fémjelezhető új, friss hangú és szemléletű nemzedék — a jelenlegi derékhad — színre lépése.

Csak-hogy ez az álláspont épp a lényegét téveszteni szem elől, a román regényfejlődés egységes *folyamat* jellegét vonná kétségbe, önkényesen cezúrákat tételezve ott, ahol — ha jól elhatárolhatóan is — csupán fejlődési szakaszok vannak, s az átmenet közöttük igenis lehetséges volt. Mert a sablonirodalom virágkorában, nagyjában-egészében 1948—1960 között is születtek maradandó alkotások: *Zaharia Stancu: Desculț*, 1948; *Szemlér Ferenc: Mezitláb*, 1949; *G. Călinescu: Bietul Ioanide*, 1953; *Réz Pál: Szegény Ioanide*, 1968; és *Scrinul negru*, 1960; *Réz Pál: Fekete komód*, 1963; *E. Barbu: Groapa*, 1957; *Bálint Tibor: A gödör*, 1967; *Titus Popovici: Străinul*, 1955; *Nagy Bálint: Az idegen*, 1957; *Setea*, 1958; *Bekény István: Éhség*, 1960; című regényei a román irodalom örökbecsű művei; *Marin Preda* (1922—1980) munkássága pedig egyenesen a trójai faló szerepét töltötte be. Ez a korszak irodalmi életének ismeretében logikus is volt: a dogmákká merevült téziseket nem lehetett azonnal, nyíltan elvetni, belülről kellett színtmorzsolni, megsemmisíteni őket az adott szűkös keretekben és eszközökkel. Mindenesetre *Moromeții* című, 1955-ben megjelent regénye (Kormos Gyula: *A Moromete család*, 1956) óta — melyben a román falu szocialista átalakításának ürügyén visszatért *Slavici* és *Rebreanu* műveinek klasszikus parasztbrázolásához, ám azok nyers, szilaj indulatainál egy jóval személyesebb, sokrétűbben elemzett, öntörvényű világot tárt az olvasó elé, méghozzá úgy, hogy művészi megjelenítő erejével az esztétikai dogmatizmust emelte klasszicista magaslatokba, s egyik román méltatója (*A. Cosma*) szerint nem kevesebbet ért el, mint „az európai klasszicizmus és a román népi klasszicizmus szerencsés szintézisét” — csaknem minden műve az érlelődő változások — újítások nyitánya is volt. Az ő nevéhez fűződik az árnyalt értelmiségábrázolás fölélesztése a szocialista építés időszakában (*Risipitorii*, 1962: *Fáskérthy György: Pazarlók*, 1963), ő az, aki elsőként vállalkozik a faluról a városba került, értelmiségivé, sőt, politikai vezetővé vált nemzedék nehézségeinek, erkölcsi dilemmáinak bemutatására (*Marele singuratic*, 1972; *Keresztesi Éva: A nagy magányos*, 1975), ama réteg életútjának sokoldalú elemzésére, mely kiszakadt az értékek állandósága szempontjából elveszett paradicsomként értelmezett paraszti világból, ahová pedig — miként egyik esszéjében (*Imposibila întoarcere*, 'A visszatérés lehetetlen', 1971) tételesen is megfogalmazta — nincs többé visszaút, Talán épp abban a történelmi pillanatban, 1971-ben, válik igazán időszerűvé *E. Lovinescu* ro-

mán kritikusnak még a harmincas években elhangzott prófécijája, miszerint: „A román prózában a népítől a városi felé kell haladnia.” Valóban ez történt, ehhez azonban a román társadalom mélyén lezajló folyamatokon kívül *Marin Preda* és társai szívós erőfeszítéseire volt szükség és még valamire: a román vezetésben és vezetési stílusban bekövetkezett módosulásokkal szoros összefüggésben — a „minden változás egyben megújodás is” könnyen érthető érzéksalódása jegyében — egyfelől a harmincas évek óta nem tapasztalt erjedés indult meg a román irodalomban (különösen 1968—71 táján), másfelől pedig elhárultak az akadályok az 1948—1960 közötti, újabban találhatóan „gyötrelmes évtizednek” (*obsedantul deceniu*) nevezett történelmi korszak kritikai vizsgálata elől. A sors kaján fintoraként *D. R. Popescu*, *F. Neagu*, *N. Velea*, *Șt. Bănulescu* s nyomukban a még fiatalabbak vagy újonnan feltörték: *Al. Ivasiuc*, *N. Breban*, *C. Țoiu*, *G. Bălăiță*, *N. Manea*, *B. Nedelcovici*, *Ioana Orlea*, *V. Sălăjan*, *M. Sin*, *P. Sălcudeanu*, *M. Sorescu*, *S. Titel*, *E. Uricaru* és társaik jobbra éppen a közelmúlt legnyomasztóbb és (eredményei mellett) a legtöbb erkölcsi negatívumot „produkáló” korszakán teheték próbára alkotó képességeiket. Az értékek tehát úgy kerültek ismét őket megillető helyükre, hogy közben bizonyos mértékig „igazság is szolgáltatott” nekik... Mindenesetre néhány addig szilárdan álló fal leomlott, tabuk szűntek meg létezni, s szinte divat lett az önvizsgálat, az 1944 utáni román társadalomfejlődés rendellenességeinek és a közélet visszásságainak önkritikus leleplezése és elemző föltárása. Sőt, olyan, bizonyára némileg túlzó vélemény is akad, hogy enélkül valamire való román regény meg sem jelenhetett. Ezt látszik alátámasztani, hogy az 1965—1980-as korszak csaknem valamennyi „nagy” regénye, igazán sikeres, visszhangot keltő alkotása többnyire nem pusztán emlékezés, társadalomrajz, elvont elmélkedés vagy lélektani folyamatok elemzése, hanem egyidejűleg „rázós” kérdéseket is feszegető, politikai regény is, akár hagyományos formában és cselekményvezetéssel jelenik meg (pl. *Marin Preda: Delirul*, 1975; *J. Brad: Raiul răspopiților*, 1978; *D. Popescu: Pumnul și palma I.*, 1980; II. [*Ochiul ciclonului*], 1981), akár modern „vágásos” technikával, több idősíkot alkalmazva (pl.: *A. Buzura*, *S. Titel*, *A. Ivasiuc*, *G. Bălăiță* regényei), akár parabolisztikus formában (*F. Neagu*, *Șt. Bănulescu*, *A. Brezianu*, *R. Iulian*, *D. R. Popescu* stb.), akár — s ez a leggyakoribb — valamilyen „elegyes”, nehezen kategorizálható szerkezettel (*Gh. Schwartz: Martorul*, 1972; *C. Țoiu: Galeria cu viță sălbatică*, 1976; Borsi-Kálmán Béla: *Vadszőlőlugas*, 1980; *E. Uricaru: Mierea*, 1978 stb.). A politikum némely esetben akár kizárólagossá is válhat: *A. Ivasiuc* (1933—1977) regényei például olyan „cselekményesített” esszé-sorozatoknak is fölfoghatók, melyeknek témája egy-egy társadalmi, családi és főként *hatalmi* viszonyai és beidegződései által meghatározott individuum tudatának vizsgálata, személyisége, jelleme esetleges torzulásainak — és ezek lehetséges okainak — földerítése (vö. például: *Illuminări*, 1975; Kolozsvári-Papp László: *Megvilágosodások*, 1979 című regénye). Sőt, utolsó, *Racul* (1976; Zirkuli Péter: *A hatalom árnyékában*, 1981) című művében egy képzeletbeli közép-amerikai államban megszervezett és végrehajtott „tökéletes” puccs leírásával kapcsolatban egyenesen az államhatalom működési elveinek föltárására vállalkozik, annak minden következményével. Ugyancsak hatalom és egyén rendkívül bonyolult viszonyát boncolgatja *E. Barbu* is *Princepele* (1969; Veress Zoltán: *A fejedelem*, 1975) című regényében. Ő azonban már (*N. Filimon*, *I. L. Caragiale* és *Mateiu I. Caragiale* stb. nyomdokain) a román történelem talán legellentmondásosabb, s máig sem kielégítően földolgozott korszakában, az úgynevezett „fanarióta korban” (körülbelül 1711—1821) mozgatja hőseit... S itt érdemes újra elidőzni néhány gondolat erejéig: a mesterkelt és egyébként is viszonylagos értékű besorolások helyett fontosabbnak tetszik, hogy az őszinteség, a valóság hívebb föltárásának igénye — bizonyára a szerzők akaratától jórészt függetlenül, ám a megnövekedett művészi lehetőségek és a regényirodalom fölhalmozott tapasztalatainak birtokában tulajdonképpen érthetően — nagyjából ugyanazok a vonulatok „kerültek elő” a román valóság zugaiból, mint amelyeket fejtegetéseink elején jeleztünk. Ismét polgárjogot nyert a különös és a

groteszk vizsgálata, újra fölbukkantak *Camil Petrescu Rebreanu*, *Sadoveanu*, a két *Caragiale*, *Creangă* és *Filimon* már-már elveszettnek vélt figurái, sőt szociológiai struktúrái és kategóriái is. Persze más megközelítésben, árnyaltabban, elvontabb formában, élve nem csupán a nyugat-európai avantgarde, hanem az ahhoz kapcsolódó, sőt, azt bizonyos szempontból meg is előző román avantgarde (*Urmuz*, *Ionesco*) eszköztárával is. Vagy — s ez már az újabb lépés, a további kibontakozás útja: egyfajta „belső szintézis” képében. *D. R. Popescu* legjobb műveinek (például: *Vinătoarea regală*, 1973; Fodor Sándor: Királyi vadászat, 1975) időnként az antik tragédiák komor légkörét, máskor a vásári bohózatok szatirikus — groteszk hangulatát idéző, laza, keretes szerkezetű, a román népi misztikából is merítő, forgószínpadszerű kavalkádja, — melyben *Rebreanu* nyomán a „hagyományos” erdélyi tematika (nemzetiségi kérdés) is helyet kap (*Cei doi din dreptul Ţabei, sau cu fața la pădure*, 1973; Fodor Sándor: Akik csak az erdőt látták, 1974) — e törekvés nélkül aligha értelmezhető: lényegében a hagyományos román próza, az *Urmuzra* (de *Caragialera* is!) visszavezethető román groteszk és abszurd, valamint a modern regénytechnika sajátos s nagyon egyéni egyvelege, melyet tovább színez az a tény is, hogy az író gyermek- és ifjúkorát fölváltva az egymástól igen eltérő gazdasági szintű, társadalomszerkezetű (és mentalitású) Erdélyben, illetve Olténiában töltötte... Kortársa, *Șt. Bănulescu* pedig, legalábbis négy részre tervezett *Cartea Milionarului* című művének első kötete alapján (*Cartea de la Metopolis*, 1977) jöllehet formailag és hangulatában *G. Garcia Márquez* Száz év magány című művére emlékeztet, a jelek szerint mégis inkább a román történelem és kultúra bizánci-balkáni örökségének stilizált újrafogalmazását vette tervbe. Ám bővebbet csak a tetralógia elkészülte után tudhatunk...

Más próbálkozásoknak is tanúi lehetünk: igen sokat ígérők a marosvásárhelyi *M. Sin*, a mai erdélyi valóságot és értelmiségi létfeltételeket érzelm- és illúziómentesen bemutató regényei (*Viața la o margine de joasă*, 1975; *Bate și țî se va deschide*, 1978; a hazájában viszonylag kevésbé ismert *Ioana Orleana* némely bukaresti értelmiségi körök rejtett hálózatát, tagjaik kapcsolatrendszerének törékenységét bemutató, feszes szerkezetű művei (*Pietre la țärm*, 1972; Kálmán Béla: Kövek a tengerparton, 1975; *Competiția*, 1974; *Cerc de dragoste*, 1977; *Un bărbat în rîndul lumii*, 1980); *E. Uricaru* eredeti dokumentumokra támaszkodó (a Kossuth-emigráció romániai tevékenységét is érintő), történelmi regénye (*Rug și flacăra*, 1977), valamint az eddigieknél nagyobb távolságot tartó, mélyebbre ásó, a hatvanas évek „feszített” iparosításának következményeit vizsgáló és néhány, ez ideig tabunak számító témát (az *Antonescu*-rezsim részvétele a Szovjetunió elleni háborúban, a romániai zsidóság kivándorlása, a felejtés mechanizmusa stb.) is megpendítő társadalomrajza (*Mierea*, 1978).

Ezzel szemben *V. Anđru* (*Noaptea împăratului*) és *Alice Botez* (*Emisfera de dor*, 1979; *Eclipsa*, 1979) a római-dák háborúk korát megelevenítő, a tényeket fikcióval, az epikumot evokatív, nemegyszer naiv monológokkal, illetve romantikus hipotézisekkel helyettesítő regényei arra utalnak, hogy az effajta, a mitikus felé mutató megközelítésnek is még igen erős a hagyománya, arról nem is beszélve, hogy *A. Brezianu* — nagyon szuggesztíven — egyenesen arra tesz kísérletet, hogy az egész román történelmi fejlődést, minden jelentős korszakával és sorsfordulójával együtt megszemélyesítse és cselekményesítse (*Ieșirea la țärmuri*, 1978).

Összefoglalva: a mai román regényben tapasztalható mozgások, változások elsősorban *nem* megújítást, inkább megújulást, kiteljesedést jelentenek. A román regény most vált igazán teljes értékűvé, több- és sokszólamúvá, napjainkban érte valóban utol önmagát. Mindez remélhetőleg megteremti a feltételeket a még magasabb szint eléréséhez: a történelemtől és a szociológiától még függetlenebb, normatív esztétikájú, a történelemfilozófia és a filozófia irányában tovább tájékozódó román regény létrejöttéhez. De mindez nem csupán a román irodalom gondja és *nem* kizárólag az irodalmi élet függvénye.